

ERDÉLYI MUZEUM

AZ ERD. MUZEUM EGYLET TÖRT. SZAKOSZTÁLYÁNAK KÖZLÖNYE.

SZERKESZTI

FINÁLY HENRIK,

M. K. EGYET. TANÁR, A MUZ. EGYL. TITKÁRA, A M. TUD. AKAD. L. T.

Megjelen havonként.

Junius I.

Ára évenként 1 frt 15 kr.

Tartalom: Az austriai egyetemek haladása tiz év alatt (1868—1877) és egy pillantás a magyar egyetemekre. Szamosi Jánostól. — Neolith kőkorszakbeli telepek Hunyadmegyében. Ismerteti Torma Zsófia. (Folytatás.)

Az austriai egyetemek haladása tiz év alatt (1868—1877) és egy pillantás a magyar egyetemekre.

Vannak igazságok, melyeket nem lehet elég gyakran és elég nyomatékosan ismételni, s melyeket illetőleg jogosult minden felszólalás, mely vagy egészen vagy legalább részben új nézpontból világosítja meg.

Az emberek ugyanis sokkal hajlandóbbak valamit elméletben elösmerni mint gyakorlatban követni. Hiába! „Spiritus quidem promptus est, caro vero infirma.“ (Marcus, XIV. 38.)

Igy vagyunk több művelődési igazsággal.

Hisz ma már alig akad, a ki elméletben el ne ösmerné annak igazságát, hogy jövője csak azon nemzetnek van, mely a tudomány és művelődés terén versenyt haladni igyekszik a vezérszerepet vívő nemzetekkel. Alig akad, a ki tagadná: hogy a leggyümölcsözőbb beruházás a közoktatás és közművelődés terén van; hogy a mit iskoláinkra kiadunk, azt megtakarítjuk történeinken.

Még azt is aligha tagadná valaki, hogy a tudományosság gyúpontjai első sorban az egyetemek; hogy az egyetemek főfeladata gondoskodni a tudományok fejlesztéséről, előbbre viteléről és terjesztéséről.

Végre — úgy vélem — azt sem sokan tagadnák, természetesen elméletben, hogy az említett okoknál fogva okvetlenül szükséges az egyetemeket a lehető legtágabb autonomiával, tanítási és tanulási szabadsággal felruházni, illetőleg a mennyiben azokkal már törvény vagy szokás szentesítette jognál fogva bírnak, háborítatlanul megtartani s kellő felszerelésükről gondoskodni.

Mindezen igazságokat, mint mondám, elméletben alig

fogja valaki számbavehető tagadni; ámde ha a gyakorlati kivitelre kerül a sor, akkor relicta non bene parmula megszöknek vitézeink és az ország anyagi helyzete mostohaságának kell eltakarni a gyengeséget. Hiába! Spiritus quidem promptus est, caro vero infirma!

Ezen és ehez hasonló gondolatokat keltett bennem a jelen évi közoktatásügyi budget tárgyalása a pénzügyi bizottságban és a képviselőházban; s míg egy részről a költségvetési előirányzat annak vizsgálatára ösztönzött: valjon csakugyan annyira haladtunk-e s annyira vagyunk közoktatásügyünkkel s főképp főtanodáinkkal, hogy évek során át változatlan, szerény költségvetéssel beérhetjük? addig más részről egy pár képviselő felszólalása gondolkodóba ejtett az iránt: valjon a kolozsvári egyetem csakugyan parodiája-e az egyetemeknek? s valjon csakugyan nem érdemli-e meg az egyetem nevet?

E két irányban folytatott vizsgálataim eredményét szándékozom ma a tisztelt szakosztály elé hozni, még pedig főképp azért, mert én mind a két említett kérdésre tagadó választ kaptam s mert az én meggyőződésem szerint mindnyájunknak kötelessége a tévedések és balítéletek ellen küzdeni. Küzdeni nem szenvedélylyel, nem oppositionalis viszketeggel, de igen is küzdeni lankadatlanul, bátran és lovagiasan az ész fegyvereivel.

A delphii jósdá *Γῶσι σωτῶν*-ja nekünk is szól, és egyaránt veszélyes önelégültségben ringatódnunk vagy az önérzetről megfélekednünk.

Kitünő szolgálatot tett vizsgálódásaimban dr. Lemayer Károly osztrák osztálytanácsos műve, melyet a mult évi párisi világkiállítás alkalmára a közoktatásügyi miniszter ur meghagyásából készített.

E valóban mintaszerű és maradandó becsü jelentés czime: „Die Verwaltung der oesterreichischen Hochschulen von 1868—1877. Im Auftrage des k. k. Ministers für Cultus und Unterricht dargestellt von Dr. Karl Lemayer Sections-Chef im k. k. M. f. C. u. U. Wien 1878. (In Commission bei A. Hölder. Nagy 8-rét, X+367. lap. Ára 3 frt 50.)

Nem lehet feladatomban e művet minden részében ismertetni, nem is tehetném azt másképp, mint szakasról szakaszra kivonatot adván belőle, pedig a mű sokkal érdekesebb, hogysen ily kivonattal beérhetné az, ki a főtanodák iránt érdeklődik.

Szolgáljon tájékoztatásul annak kiemelése, hogy e jelentésben az osztrák egyetek 10 évi clete és fejlődése, a mennyiben az a kormány közvetett vagy közvetlen befolyása alatt történt, tehát a tisztán tudományos belélet kizárásával, részlete-

sen, pontosan, hűen és szakértelemmel van feltüntetve, még pedig mindazon fontos kérdések tárgyalásával együtt, melyek e tíz év alatt az egyetemeket illetőleg felmerültek.

Ilyenek: az egyetem feladatáról, működésének kettős irányáról (1—6), az állami befolyás határaitól (u. o.), a tandijról (91—94 és 98—103), a magán tanári intézményről, a nőhallgatókról (96—98 és 103—104), a bölesészeti és jogi karok ketté osztásáról, a jog- és államtudományi seminariumpokról (188—199), a rigorosumpokról, a pályakérdésekről, ösztöndíjakról steff. szőlő fontosnál fontosabb kérdések, melyek nálunk is részint napi renden vannak, részint a közel jövőben bizonyára szóba kerülnek.

Szerző mindezen esetekben hűségesen elmondja a pro- és contrat, jelzi a kormánynak, mondhatjuk mindig és teljesen szabatos álláspontját, s fényes tanúságot tesz arról, hogy az osztrák kormány tökéletesen felfogta az egyetemek hivatását, ismeri kellékeit s a mi legfőbb, maga jár elől példájával az egyetem tekintélyének megóvásában.

Rendkívül érdekes az egyetemek fejlődéséről adott történelmi áttekintés (6—21 lap), mely azok viszonyát az egyházzal és állammal szemben tárgyalja, a mint századok során át alakult.

A középkori első egyetemek, a párizsi, bolognai, salerno, oxfordi és cambridgei, a tanárok és tanulók szabad egyesülései voltak, melyekhez az államnak éppen semmi köze sem volt. Ugyanezt találjuk az első német egyetemeknél is, melyeket bár császárok és fejedelmek léptettek életbe és láttak el szabadalmakkal, mégis ezen egy cselekvéstől eltekintve, az állam reájok semmi befolyást sem gyakorolt s a szabadalmak csak természetes kifolyásai voltak a testületi szervezkedésnek. Annál különbözőbb és szorosabb viszonyban állottak az egyetemek a középkorban az egyházzal. Míg egy részről a pápák háromszáz éven át háborítatlanul és senkitől kétségbe nem vonva gyakorolták minden keresztény államban az egyetemek megerősítésének jogát, addig más részről az egyetemek részt vettek minden mozgalomban mely az egyház életében előállott, sőt igen gyakran e mozgalmak magukból az egyetemekből indultak ki. Amde igen sokszor az egyetemek éppen ez egyház ellen védték jogukat és szabadságukat.

A középkori egyetemek szervezési fokán megmaradtak mindaddig az oxfordi és cambridgei, melyek az államtól teljesen független, szabad, gazdag és szabadalmazott testületek a tudományok ápolása végett alakulva, de melyek más részt szervezetükben elavultak s az állam helyett az egyház befolyása alatt állanak.

Európa többi államaiban az egyetemek szervezése nagy változásokon ment át, még pedig főképen az állam növekedő befolyása következtében, mely legtovábbra haladt Franciaországban, legkevesebbre ment Németországban; ámbar legujabb időben veszély fenyegeti a német egyetemek szabadságát is.

Kétséget sem szenved, hogy a német tudományosság felvirágzására a legnagyobb befolyással egyetemeinek szabadsága volt. Az állam gyámsága alatt álló egyetemeken a valódi tudomány sohasem virágzott s nem is virágozhatik. A tudomány éltető eleme a tanszabadság s épen azért kell tartanunk azon iránytól, mely újabb időben sajtóban úgy mint különböző enqueteekben az állami érdekek megóvása czéljából, de — ha a határt tullépjik — okvetlenül a tudományosság rovására, mutatkozni kezd. Óvakodni kell attól, hogy egyetemeinkből csak orvosokat, papokat, ügyvédeket, hivatalnokokat és tanárokat nevelő intézeteket csináljunk! Mint mindenütt, úgy itt is legjobb a középut, és Lemayernek előttünk fekvő művéből azon meggyőződéshez jutunk, hogy e szerencsés középut az austriai egyetemek jelen szervezetében és állásában meg van találva.*)

Nem kevesebb érdekes azon szakasz (13—21 lap), mely a németországi reform-mozgalmakat tárgyalja s bár röviden, de elég szabatosan tünteti fel azon eszméket, melyek a legujabb időben és jelenleg a német egyetemek tudósait foglalkoztatják.

Természetesen úgy ez, mint az austriai egyetemek és műegyetemek régibb története 1867-ig (22—41 és 308—325) csak tájékoztató bevezetésül szolgál a tulajdonképi feladathoz, az osztrák főtanodáknak a legutóbbi 10 év alatti történelméhez.

Mellőzvéen e régibb történetek ismertetését, áttérek a födologra s Lemayer adatai alapján igyekszem feltüntetni, mily rendkívüli haladást tettek az austriai egyetemek 10 év alatt; mely haladás annál óriásibbnak fog feltűnni, ha elgondoljuk, hogy ez alatt a középtanodákat sem hanyagolták el, a főgondot pedig és legtöbb költséget Lajthán túl is a népoktatás vette igénybe, mint a mely leginkább el volt hanyagolva.

*) Az államhatalom befolyásának jogosultságát kétségbe vonni dőreség. Alkotmányos államban kivált, államot az államban túrni nem lehet, s a kormánynak felelősségével egyenesen összeférhetlen volna az egyetemeknek felelősség nélküli függetlensége. Hozzájárul még azon körülmény is, hogy az egyetemek ma többé kevesebb állami intézetek, az állam pénzén tartatnak fenn, a fejedelem, illetőleg az alkotmányos kormány nevezi ki és fizeti a tanerőket. Jogosult tehát az állam befolyása az egyetem szervezetére, törvényeire s működésére egyaránt s jogosan követeli meg az egyetemektől, hogy az állam érdekeinek is megfelelően alkalmas tisztviselők, tanárok és orvosok stb. képzése által. Amde más részről szabadon kell az egyetemnek mozognia a tudományos czélok elérésére irányzott törekvéseiben, szabadnak kell lenni magának a tudománynak, a tanulásnak. Ezt a szabadságot kimondták a magyar egyetemekre az 1848. XIX. és 1872. XIX. törvényczikkok, tüzetes és szabatos körülírását azonban még mindig várjuk egy meghozandó egyetemi törvénytől.

A 10 évi haladás legelőször is azon külső körülményen mutatkozik, hogy míg 1867⁶/₈-ban hat egyetem volt, négy teljes (Bécsben, Prágában, Grácban és Krakóban), és két nem teljes, orvosi kar nélkül (Innsbruckban és Lembergben); tíz év múlva 1876⁶/₇-ben hét egyetem van, öt teljes és két nem teljes, mert időközben az innsbrucki orvosi kart kapott, 1875-ben pedig megnyitattott a czernovitzai orvosi kar nélkül.

Sokkal többet mond azon két táblázat (39—41 és 305—306) összehasonlítása, mely a tanárok és hallgatók létszámát tünteti fel a decennium kezdetén és végén, s melyek főbb tételei a következők:

Egyetemenek	1867					1877						
	Rendes tanár	Rendkívüli tanár	Magán tanár	Egyéb tanerők.	Összeg	A hallgatók összes száma	Rendes tanár	Rendkívüli tanár	Magán tanár	Egyéb tanerők.	Összeg	A hallgatók összes száma
Bécs	66	31	72	29	198	3055	80	44	91	73	288	4039
Prága	48	18	21	27	114	1400	60	28	28	61	177	1785
Graz	34	9	8	13	64	713	39	19	25	29	112	785
Innsbruck	29	3	5	5	42	426	39	8	12	25	84	588
Krakó	35	5	4	23	67	320	34	13	12	23	82	582
Lemberg	21	5	1	12	39	758	25	7	5	14	51	911
Czernovitz	—	—	—	—	—	—	15	16	—	8	39	207
Összeg	233	71	111	109	524	6672	292	135	173	233	833	8897

Tíz év alatt a tanerők száma 309-czel növekedett, melyből a rendszeresített tanári állomásokra 123, a magántanárokra 62, a többi szintén rendszeresített állomásokra, minők a tanársegédek és tanítók, 124 esik.

Még örvendesebbnek és becsesebbnek mutatkozik ezen haladás, ha figyelemmel olvassuk azon vezéreszméket és indokokat, melyek a lajthántúli kormányt az új egyetem felállításánál és a régiék kiegészítésénél, folytonos gyarapításánál vezérelték, s melyekre nézve Lehmayr műve kellő tájékoztatást nyújt.

A legnagyobb tisztelettel kell lennünk azon kormány iránt, mely a tudományos haladást szívén hordván, rövid 10 év alatt oly bámulatos haladást eszközölt, minőt az egyetemek történelmében másutt sehol sem találunk. Igaz, hogy sem nem várta be míg valamely kérdés mint túlrejt gyümölcs hullott ölébe, sem nem játszotta a szellemi alabor szerepét, hanem lelkesedéssel és szakértelemmel tanulmányozván az egyes kérdéseket, legtöbb esetben maga volt a kezdeményező s maga járt elől az üdvös reformok megindításában, intézetek és intézmények életbe léptetésében.

Hogy konkrét példán mutassam be a tíz évi haladást, nem nyulok sem a bécsi egyetem után, mely úgy van felszerelve mint talán a világ egyetlen egyeteme sem, de még a prágaihoz sem fordulok, melynél az újítások tetemes részét a cseh nyelvű párhuzamos tanszékek felállítása tette, hanem veszem a gráczit, mely az osztrák egyetemek közt közép helyet foglal el felszerelés dolgában.

Ezen egyetemenél, eltekintve a theologiai facultástól, tíz év alatt újonnan szerveztettek tanszékek: a közjognak és statistikának, az elmegyógyászatnak, a syphilis- és dermatológiának, a szövet- és fejlődéstannak (második), az egyetemes történelemnek (harmadik), az egyiptomi régészetnek, a földrajznak, a classica philológiának (harmadik), az összehasonlító nyelvtudománynak, a szláv philológiának, a román nyelvek tudományának, a classica-archaeológiának, kettő a bölcsészettnek, az elméleti természettannak, a menynyésztésnek (második), a föld- és őslénytannak (az ásvány és kőzettantól elválasztatván), végre a gyógyszerzettannak (elválasztatván az ált. kór- és gyógytantól). [Lemayer 184, 232—233 és 281. lap].

Legszembetűnőbb a haladás az egyes intézetek felszerelésében és ellátásában. Új épületeket kaptak: a kórboncztan (140,000 frton), az élettan kapcsolatban a leiró- és tájboncztan (140,000 frt, felszerelése 10,000), a vegytan (300,000 frt, felszerelése 21,500 frt), a zoologiai és zootómiai intézet (12,852 frt felszereléssel, 4000 frt kézi-könyvtárra), a természettan 250,000 frt), s most épül az új pompás egyetemi főépület.

Egészen újra szerveztettek a jog- és államtudományi seminariumok, az elmegyógyászati-, buja- és bőrkórtani klinikák és az orvos-vegytani intézet.

Az évi dotatiók felemelése közl megemlíjtük a vegytanét (800 frtról 1500 frtra), a természettanét (210 frtról 1800 frtra, s azon kívül kapott a tíz év alatt újabb eszközök beszerzésére 5200 frtot), az élettanét (450 frtról 2000 frtra), a törvényszéki orvostanét (50 frtról 400 frtra), az állattanét (250 frtról 1500 frtra), mint a melyeknél jelentékenyebb az emelkedés, jóllehet kivétel nélkül minden intézet dotatiója emeltetett (így péld. a kórboneztané 350-ról 600-ra, a belgyógyászaté 100-ról 200-ra, a sebészeté 100-ról 200-ra stb.).

Szóval, a gráci egyetem évi rendes költsége 101,509 forintról (1867) 257,716 forintra (1877) emeltetett!

Még egy nevezetes részletet kell kiemelnem az osztrák egyetemek haladásánál, s ez a könyvtárak felszerelése. Megsérténém az igen tisztelt szakosztályt, ha az egyetemi könyvtárak fontosságát akarnám bizonyítani, csak azt az egyetemelem ki, hogy könyvtárak nélkül egyetlen egy tudományszakban sem lehetséges a behatóbb tudományos búvárlat s az irodalmi működés.

Az osztrák kormány tehát voltaképen az egyetemek iránti kötelességét teljesíté, midőn könyvtáraiknak gyarapításáról gondoskodott. Az azonban, hogy minő mértékben tette ezt, különös elismerést érdemel s nem dicsérhető eléggé.

A mellékelt táblázat oly világosan szól, hogy ahhoz magyarázatot adnom nem szükséges, csak azt az egyetemelem még ki, hogy az új czernovitzi egyetem könyvtárának alapítására tíz évre felosztva 80,000 forint szavaztatott meg s ebből mindjárt az első évben 20,000 forint tétetett folyóvá.

Egyetemi könyvtárak	1867				1877			
	Személyzet		Kötet és füzet szám	Évi dotatio	Személyzet		Kötet és füzet szám	Évi dotatio
	Tisztviselő	Szolga			Tisztviselő	Szolga		
Bécs	9	5	186,900	5425	10	6	220,400	7000
Prága	7	4	138,900	2625	8	5	172,600	6000
Graz	2	1	63,000	300	5	2	86,900	4000
Innsbruck	2	1	55,400	1900	5	1	74,300	4000
Lemberg	3	1	52,000	1260	4	2	70,209	4500
Krakó	3	2	114,500	2400	5	2	175,600	4000
Czernovitz	5	2	41,800	6000

A mellékelt táblázat

Az ausztriai főtanodák költségei:

	1 8 6 7			1 8 7 7		
	rendes	rendk.	összes	rendes	rendk.	összes
a) Egyetemek.						
Bécs	377,421	—	377,421	783,243	726,600	1,509,043
Prága	209,804	97,320	307,124	468,134	204,940	673,074
Graz	101,509	—	101,509	257,715	5,500	263,215
Innsbruck	79,189	—	79,189	199,336	33,300	232,636
Krakó	108,616	64,983	173,599	209,419	26,000	235,419
Lemberg	117,674	—	117,674	130,337	—	130,337
Czernovitz	—	—	—	70,400	21,000	91,400
összeg	994,213	162,302	1,156,515	2,118,584	1,017,340	3,135,924
b) Theologiai karok.						
Salzburg	6,235	—	6,335	14,946	—	14,946
Olmütz	6,642	—	6,642	15,475	—	15,475
Bécs (evang.)	25,350	—	25,350	31,439	—	31,439
összeg	38,227	—	38,227	61,860	—	61,860
c) Technikai főiskolák.						
Bécs	189,471	50,000	239,471	248,868	—	248,868
Graz	—	—	—	93,554	—	93,554
Prága (cseh)	—	—	—	202,021	—	202,021
Brünn	28,053	—	28,053	76,459	2,289	78,748
Lemberg	26,697	—	26,697	73,768	251,463	325,231
Krakó	22,166	—	22,166	23,131	—	23,131
összeg	266,387	50,000	316,387	717,801	253,752	971,553
Főösszeg	1,298,827	212,303	1,511,130	2,898,245	1,271,092	4,169,337

pontosan kimutatja mily mértékben emelkedett az osztrák főiskolák rendes és rendkívüli budgetje 10 év alatt, megnyit tudtak szomszédaink áldozni — ha ugyan lehet szó áldozatról — a tudományosság emelésére.

Am de tegyük egy lépést még tovább mint Lemayer, a ki csak a főtanodák budgetjével ismertet meg bennünket, s vegyük kezünkbe a legújabb hivatalos statistikai adatokat a mint azokat „Az osztrák-magyar birodalom statistikai kézikönyve az 1867–1876 korszakról“¹⁾, ezen felette becses, érdekes és tanulságos füzetke szolgáltatja.

E szerint a monarchia ausztriai felének 5,451.78 □ mfd. = 300,191 kilometer területén, 20,217,531 (az 1869 népszámlálás szerint) illetőleg 21,565,435 (a statistika számítása szerint 1876-ban) lakosra esett 1877-ben

7 egyetem	836 tanerővel,	8897 tanulóval,
7 tech. főiskola	308	3313
91 gymnasium	1786	26328
60 reálgymnas.	970	12230
78 reáliskola	1465	29464

míg a monarchia magyar koronájának 5,884.96 □ mfd. = 324,043 kilometer területén, 15,425,279 (utolsó népszámlálás) illetőleg 15,564,533 (1876 statist. számítás) lakására esett

1877-ben	3 egyetem	240 tanerővel,	3431 tanulóval,
	1 műegyetem	55	802
1876-ban ²⁾	156 gymnas.	1965	29464
	1 reálgymn.	20	315
	45 reáliskola	567	8170

Vessünk most egy tekintetet az alább közlendő két táblára, melynek adatait a nevezett hivatalos füzetből vettem, s lehetetlen hogy mindezekből szemünkbe ne tűnjék azonnal, mennyire hátrább állunk mi a tanintézetek dolgában, s mennyivel kevesebbet áldozunk mi a tanügyre.

Mig ugyanis az osztrák államköltségeknél 1868-ban közoktatásügyi és közművelődési célokra esett az egész összegnek 0.79%, addig ugyanakkor mi csak 0.41% fordítottunk e célra; mikor Ausztriában 1875-ben az egész államköltség 3.2% fordították e célra, akkor mi csak 1.9%-ig tudtunk emelkedni.

¹⁾ Kettős címmel. Német címe: Statist. Handbuch d. oest. ung. Monarchie f. d. Zeitraum 1867—1876. Wien 1878. XVI + 250 lap. Ára 2 fnt.

²⁾ Mert az 1877 statist. adatok még nem voltak közölhetők.

A u s t r i a.

Év	Rendes kiadások	Rendkívüli kiadások	Összes kiadás	a) Főiskolák	b) Szakiskolák	c) Középiskolák	d) Népis- kolák	e) Felü- gyelet	f) Tudomány és művészeti intézetek	Összege az a f) rovatok- nak
1868	270,513,660	54,454,503	324,968,163		1,998,375		285,770	67,008	224,769	2,575,922
1869	263,579,322	36,900,271	300,479,593		2,401,608		264,596	135,601	421,485	3,223,290
1870	266,705,712	65,626,941	332,332,653		3,387,812		174,773	278,918	437,957	4,279,460
1871	294,359,290	51,286,141	345,645,431		4,257,932		173,840	350,412	490,802	5,272,986
1872	300,331,541	52,706,336	353,037,877		5,500,889		159,044	423,366	596,922	6,680,221
1873	323,881,291	74,970,139	398,851,430	2,817,541	1,553,883	3,003,911	371,097	488,133	803,162	9,037,727
1874	340,751,076	59,496,953	400,248,029	4,544,161	1,976,145	3,693,443	197,577	577,358	268,321	11,257,005
1875	345,523,144	46,241,038	391,764,182	4,982,711	2,503,007	4,020,348	239,033	592,981	263,887	12,601,967

Jegyzet. A miniszterium központi kiadásai és a nyugdíjak nincsenek e rovatokba felvéve.

M a g y a r o r s z á g.

Év	Rendes kiadások	Redkívüli kiadások	Összes kiadás	a) Főiskolák	b) Szakiskolák	c) Középiskolák	d) Népiskolák	e) Felügyelet	f) Tudomány- és művész. intézetek	Összege az a—f) rovatoknak
1868	143,081,518	26,068,527	169,150,045	172,674	122,540	59,268	167,044	24,838	158,545	704,909
1869	149,515,565	28,879,324	178,394,889	186,524	178,830	57,861	257,813	26,199	249,921	957,148
1870	151,987,415	39,537,857	191,525,272	452,994	290,568	253,508	520,340	213,378	420,664	2,151,452
1871	170,813,325	48,828,090	219,641,415	1,082,601	350,586	482,178	707,795	217,992	1,719,866	4,561,018
1872	184,293,224	55,119,580	239,412,804	833,303	841,522	751,199	890,766	218,776	460,141	3,995,707
1873	204,076,387	52,609,360	256,685,747	1,024,256	719,770	933,803	787,330	239,350	516,899	4,221,408
1874	206,215,813	47,442,614	253,658,427	1,218,881	727,019	1,014,864	994,043	248,567	502,795	4,706,169
1875	208,115,747	25,965,694	234,081,441	1,093,585	680,591	959,009	1,120,897	229,143	407,443	4,491,068

Jegyzet. f) rovat alatt: „Ösztöndíjak és egyéb tanulmányi célok, tudományos és műintézetek, közművelődési célok“ összevéve foglaltatnak.

Mig az 1875-ki osztrák cultusministeriumi budgetnek 39·5 % a fordított a főtanodákra, addig ugyanakkor a mi főtanodáinkra az egész cultusministeriumi budgetnek csak 24·3% fordított.

Mig Ausztria az ő 7 egyetemére 1877-ben fordított összesen 3.125,924 forintot (2.118,584 rendes, 1.017,340 rendkívüli kiadás), addig ugyanazon évben a magyar korona 3 egyeteme csak 749·006,03-ba került (ebből a budapestire esett 473,193.17).

Nem szeretném ha valaki félreértene, legfőképp ha folszólalásom célját félremagyaráznák.

Nem akarok senkit sem vádolni, mert hisz voltaképen mindenkit kellene vádolni.

Mindaddig ugyanis, mig a közoktatásügyi és közművelődési dolgoknál is nemzetiségi, hitfelekezeti, községi és mindenféle más érdekek állanak első sorban; mindaddig mig a nagy közönség épen a tudományos, tanulmányi és műveltségi kiadásokon akad fenn leginkább; mindaddig mig maga az intelligencia is fennakad a közoktatási kiadások tételein, mig maga sem érzi az egyetemek végzetlen nagy horderejét s nem látja be e téren való hátramaradásunkat: mindaddig szó sem lehet nálunk nagyobb mérvű haladásról a főiskolák terén, sőt még a közép-tanodáknál is csak félszeg haladást fogunk jelezhetni.

Nem hunyok én szemet azon végre is tiszteletet érdemlő haladás előtt, mely közoktatásügyünk minden rétegében észlelhető, sőt ime magam sietek elismeréssel ide igtatni a főbb adatokat, a mint azokat a vallás- és közoktatásügyi m. k. miniszter urnak az országgyűlés elé terjesztett jelentéseiből összeszedtem; ámde azért nem veheti tőlem senki rossz néven, ha a *μηδὲ σαρὼν* elvből kiindulva, kénytelen vagyok azt constatálni, hogy haladásunk még sem elegendő, hogy az nincs arányban péld. az osztrák állam haladásával s hogy különösen egyetemünk állapotára hívom fel indokok alapján az illetők figyelmét, egyetemünkére, melynek felszerelésére hajlandók volnánk alkalmazni az ismeretes mondást: zum Leben zu wenig, zum Sterben zu viel.

De lássunk egyetmást tanügyünk haladásából!

Mig 1869-ben az egész országban volt 13,798 népiskola 17,792 tanítóval s 1.152,115 tanulóval (a tankötelesek 45% a), addig 1877-ben volt 15,486 népiskola, 20,717 tanulóval s iskolába járt 1.541,757 fiu és leány, azaz a tankötelesek 71% a. Tanító képezde volt 1869-ben 14 állami és 36 felekezeti; 1877-

ben ellenben 22 állami és 43 felekezeti, 636 tanárral és 3391 növendékkel. Érdekes lesz kiemelni azt is, hogy míg 1869-ben a népiskolákra 3.760,122 forint fordított, addig 1877-ben az összeg tett 8.460;710 frtot, s míg 1869-ben a népiskolák alapvagya 5.377,889 forintban számított fel, 1877-ben már 10 mil. 663,162 forinttal találkoztunk.

Ha ezen adatok mind valóságos szaporodást tüntetnének fel, akkor népiskoláink haladására a legnagyobb mértékben büszkék lehetnénk; ámde ez korántsines így. Nem szabad megfellelkeznünk arról, hogy a miniszter urnak körülbelől első négy jelentésében a statisztikai adatok felette hiányosak voltak. A gyarapodást feltüntető fennebbi számokból tekintélyes összeg esik a statisztikai adatok pontosabb felvételére.

Mennyire nem összevágók még most is a különböző uton beérkező statisztikai adatok, kitűnik a miniszter ur hetedik jelentésének 143 lapján közölt azon körülményből, hogy míg a tanfelügyelők jelentése szerint az országban 12,137 község van, addig az országos statisztikai hivatal 12,980 községet mutatott ki az 1877. évi helységnévtárban. Az 1869. évről szóló miniszteri első jelentés pedig csak 11,903 községről emlékezett meg.

Felette tévedne tehát ki az 1869 és 1877-iki számok egyszerű egymás mellé állításából akarná a haladást megítélni s azt hinné péld. hogy nyolcz év alatt 1688 egészen új népiskolával gyarapodtunk. A valódi gyarapodást csak úgy tudhatnók meg, ha a miniszter ur a tanfelügyelők jelentésében világosan kijelöltetné, hány új népiskola vagy legalább hány új osztály nyitattott meg 1867/8 óta? A tanítás elterjedését illetőleg nemcsak kételyünk van a 71%-hoz, hanem azt kereken tagadjuk. Mert ha még azt sem tudjuk biztosan hány községünk van, hogyan tudnók hány tanköteles gyermek van? Azután jó lesz megfontolni azt is: hogyan, mennyi ideig jártak évenként iskolába? Ez irányban az elért eredményt csak is egy új népszámlálás tudná bizton feltüntetni, mely kimutatná egyttal mennyire szaporodott az írni és olvasni tudók száma.

Egyelőre örömet elhisszük a miniszter urnak azon kijelentését, hogy: „a nevelés és tanítás szükségessége most már közérzetté fejlődött ki;“ csakhogy épen azért kétszeresen szomorú — a mit megint magától a miniszter urtól tudunk — hogy a közoktatási miniszterium kénytelen tömegesen elutasítani az iskolák felállításáért és azok segélyezéséért folyomódokat „mivel nincs az állampénztár, nincs az országgyűlés azon kedvező helyzetben, hogy a nevelés és tanítás iránt felébredt és folytonosan fokozódó kívánságokat avagy csak részben is ki-

elégithesse.“ Kétszeresen szomorú, hogy a jelentkező tanköteleseket el kellett utasítani helyiség és tanító hiánya miatt, s hogy maga a miniszter ur kénytelen beismerni: „hogy az, mi az államközegek részéről a népnevelés érdekében anyagilag tétethetett, igen csekély azon buzgó törekvéssel szemben, miket e részben az egyes felekezetek kifejtettek.“

Annyi azonban mégis tagadhatatlan, hogy a népoktatás ügye, főleg szellemileg, jelentékenyen haladt; hogy a tanítóképezdek szaporítása és szervezése, póttanfolyamok rendezése, vándortanítók kiküldése és kivált alkalmas taneszközöknek és módszeres tankönyveknek terjesztése, végre a tanítói értekezletek és a tanfelügyelői és iskolaszéki rendszer meghozták örvendetes gyümölcsüket s kétségbevonhatlan bizonyosságot tettek a mellett, hogy a tanügyi czélokra fordított összegek dúsan kamatoznak.

Térjünk most át a középtanodákra!

Hogy ugy a gymnasiumi mint a reáliskolai oktatás terén haladtunk, az kétséget sem szenved. Hogy itt is, mint a népoktatásnál, a haladás inkább szellemi mint anyagi irányban történt, azt könnyű volna bebizonyítani. Természetesen az kevesebbe kerül s nálunk be kell érni az olcsóbbal. A helyzet ismerésére mindenekelőtt meg kell gondolni, hogy csak most kezdjük alaposabban ismerni mink van. Ez ugyan külöösen hangzik, de tiszta igazság s én részemről nem hiszem, hogy valaki hitelesen és egész bizonyosan csak azt is meg tudná mondani: hány gymnasium és hány reáliskola van Magyarországon, hány tanárral és hány tanulóval?

Schvarcz Gyula 1866-ban „Hogy vezessük jövőre a hazai közoktatásügy statistikáját“ czimű igen érdekes és becses művében panaszkodott (XIII. lapon), hogy biztosan nem tudjuk hány gymnasiumunk, hány reáliskolánk van. Schvarcz Gyula az 1864/5 tanévről az egész magyar birodalomban 167 gymnasiumot és 29 reáltanodát említ, holott az akkori hivatalos statistika csak 126 gymnasiumot tudott. Ennélfogva az itt hiányzó 41 gymnasiumot elnevezte „teleskopikusok“-nak.

Szerinte a 176 gymnasium közt volt teljes azaz 8 osztályu 58, csonka nagy gymnasium 5, 6, 7 osztálylyal 19, kis gymnasium kevesebb mint 5 osztálylyal 90; ámde a részletezésnél sajtó hiba csuszott be s az első csoportban 58 helyett 67 kerül ki (XIV. lap.)

Konek szerint (Az austriai birodalom jelesen a magyar koronaországok statistikai kézi könyve. Pest, 1865.) 1863-ban volt Magyarországon 44 fő- 46 algymnasium, Horvátországban

4 fő- 2 algymnasium, Erdélyben 14 fő- 13 algymnasium, a katonai űrvidéken 3 főgymnasium, tehát összesen 65 fő- és 61 algymnasium = 126 gymnasium.

Dr. Barsi József szerint (Magyarország közoktatási statisztikája 1864/5—1867/8-ban. Pest 1868. a Hivatalos statisztikai közlemények I. évf. V. füzet.) 1865/6 gymnasiumaink következőleg állottak (34—51 lapon):

Magyarországi róm. kath. főgymnasium	28,	tanerő 423,	tanuló 12255
Erdélyi róm. kath. főgymnasium	4,	" 58,	" 1137
Magyarorsz. és erd. gör. kath. és g. kel. főgym.	6,	" 61,	" 1376
Magyarorsz. r. kath. algymasiumok	32,	" 217,	" 3814
Erdélyi nem teljes r. k. gym.	5,	" 31,	" 437
Egyesült evangelicus gymnasium	1,	" 8,	" 168
Ágostai hitv. főgym. Magyarországon	9,	" 121,	" 2493
" " nem teljes gym. Magyarorsz.	16,	" 78,	" 1207
" " fő- és algymn. Erdélyben	6,	" 94,	" 917
Helvét hitv. főgym. Magyarországon	9,	" 119,	" 3523
" " nem teljes gym. Magyarosz.	17,	" 86,	" 1476
" " gymnasiumok Erdélyben	7,	(az adatok nem érkeztek be)	
Unitárius gymnasiumok Erdélyben	3,	tanerő 30,	tanuló 363

Összesen 143 gymnasium.

A miniszter urnak a képviselőházhoz benyújtott jelentéseiből a következő adatokat vesszük*):

a) Az 1872. évi állapotról szóló jelentés (1874) 90. lapján ez áll:

„Az 1872-ik évben e hazában 150 gymnasium állott fenn, melyek közül 80 fő- és 70 algymnasium volt. E 150 gymnasium jellem szerint következőleg oszlott meg:

állami főgymnasium volt	2,	algymnasium	9
királyi	"	"	10,
rom. kath.	"	"	20,
gör. kath.	"	"	4,
gör. keleti	"	"	1,
helvét hitv.	"	"	26,
ágostai hitv.	"	"	16,
unitárius	"	"	1,

Összesen volt főgymn. 80, algymnasium 70.“

A 80 főgymnas. volt	615 osztály,	1114 tanár,	20,769 tanuló
A 70 algymnas.	" 306	" 552	" 6,938
Összesen	" 921	" 1666	" 27,707

*) A jelentés többi évfolyamait nem tudtam megkapni.

Ez összeállításban azonban több hiba van, melyek a 78—89 lapokon foglalt táblázatok gondos átnézéséből kiderülnek. Mindenek előtt a táblázat csak 69 algymnasiumot sorol fel, ezek közt is a munkácsi állami algymnasiumot kétszer, a károly-fehérvárit pedig, mely a főgym. közt már számítva volt, újra mint 6 osztályut. Továbbá a főgymnasiumok közt fel van számlálva több hatosztályu, míg az algymnasiumok közt találjuk a kolozsvári unitarius főgymnasiumot 8 osztálylyal, stb. Leghelyesebb lett volna a gymnasiumokat teljesekre és nem teljesekre osztani. Teljes, azaz 8 osztályu gymnasium volt 187 $\frac{1}{2}$ -ben a kimutatás szerint 68, nem teljes 79, még pedig hét osztályu 3, hat osztályu 22, öt osztályu 4, négy osztályu 46, három osztályu 2, két osztályu 2 (=147).

b) Az 1873. évi állapotról szóló jelentés (1875) 84—93 lapjain már helyesebb kimutatással találkozunk. E szerint volt 146 gymnasium, 71 teljes és 75 nem teljes gymnasium, 1681 tanárral, 27,220 tanulóval. Kimaradtak a derecskei és torozzkói.

c) Az 1874. évi állapotról szóló jelentés (1876) megint másképp van beosztva. E szerint:

közvetlen állami felügyelet alatt van 83 gymn.	1021 tanárral,	15,460 tanulóval.
ágostai, helvét hitv. és unitárius	64 " 713 "	10,813 "
Összesen	147 " 1,734 "	26,273 "

Teljes gymnasium 72, nem teljes 75, a teljesek közé felvétellett Dióshgyi Márton nyilvánossági joggal felruházott VIII. osztályu reálgymnasiuma, a nem teljesek közé pedig a torozzkói.

d) Az 1875/6 évi állapotot előtűntető jelentés (1878) kimutat:

állami, római és görög kath főgymmot	44-et,	732 tanárral,	11,938 tanulóval
" " " " " algymmot	41-et,	368 "	4,565 "
görög keleti főgymnasiumot	2-öt,	26 "	329 "
ágostai hitv.	" 14-et,	216 "	3,521 "
helvét hitv.	" 15-öt,	264 "	4,443 "
unitárius	" 1-et,	25 (?) "	160 "
gör. kel., ágostai, helvét és unitárius nem teljes gymnasiumot	31-et	212 "	2,844 "
Összesen	148 gymn.	1843 tanárral	27,800 tanulóval.

Végre e) az 1877,8 állapotot előtűntető legújabb (1879.) jelentés szerint volt 149 gymnasium, melyek következőleg oszlottak meg:

a) közvetlen állami felügyelet alatt:

a budapesti tankerületben	11 gymn. (2 n. t.)	174 tanárral,	3050 tanulóval,
a győri	14 „ (7 n. t.)	156 „	3064 „
a pozsonyi	8 „ (5 n. t.)	81 „	1583 „
a besztercebányai	7 „ (5 n. t.)	92 „	1264 „
a kassai	14 „ (8 n. t.)	184 „	3244 „
a nagyvárad	10 „ (4 n. t.)	142 „	2448 „
a szegedi	10 „ (5 n. t.)	113 „	2455 „
az erdélyi	13 „ (6 n. t.)	132 „	2123 „
Fiume	1 „	17 „	98 „

b) nem közvetlen állami felügyelet alatt:

Főgymnasiumok	32 gymn.	512 tanárral	9109 „
Nem teljes gymnasiumok	29 „	231 „	3017 „
Összesen	149*) gymnasium	1834 „	31455 „

Ez utolsó jelentés kiváló fontosságot nyer az által, hogy először kapjuk a közvetlen állami felügyelet alatt álló gymnasiumok adatait oly teljességgel összeállítva, hogy azokból meglehetősen hű képet kapunk gymnasiumaink állapotáról. Egyuttal kilátásba helyezi a miniszter úr, hogy jövőre a többi felekezeti intézetekről fog hasonló részletes kimutatást adni; ha ugyan sikerül neki azokat idejében és kellően bekapni, miben részünkről kissé kételkedünk, tekintve a 12 évi tapasztalást, mely szerint Magyarország alkotmányos közoktatásügyi minisztere csaknem minden jelentésében kénytelen megjegyezni, hogy e vagy ama felekezeti tanintézet nem küldte be az adatokat!!

Mindenesetre elvárjuk, hogy a miniszter ur e tarthatlan állapotnak véget vessen s valahára hű képét kapjuk gymnasiumainknak.

Hogy e kép nem lesz valami nagyon tetszetős, azt már az eddig közzé tett adatokból is látjuk. Gymnasiumaink felszerelése kevés kivétellel szégyenletes s a legtöbb esetben oly primitív, hogy a sikeres tanítás eo ipso lehetetlen. Számra nézve, gymnasiumunk bőven van, több mint kellene; de egyrészt földrajzi elhelyezésük hibás, más részt a szükséges tanszerekkel nem bírnak.

Első pillanatra látszik, hogy gymnasiumainkat nem országos szükség, hanem felekezeti, vidéki vagy városi érdek hozta létre s épen azért azok rendezése a legnehezebb feladatok egyike, melylyel azonban kormányunknak előbb utóbb meg kell küzdenie.

Az állam eddig gymnasiumaink anyagi emelésére keveset tett, legtöbb történt még a tanulmányi alaptól és egyes szer-

*) „A IX. stat. nemzetközi congressus alkalmából kiadott „Magyarország statistikája“ szerint (140 lap) a gymnasiumok száma volt 1867-ben 146, 1870-ben 147, 1874-ben 150; a reáliskoláké pedig 24 (1867), 28 (1870) és 36 (1874). A részletező számok határozottan hibásak.

zetes rendektől (premontreiek, cisterciták, benecések) fentartott gymnasiumok felszerelésében. Ideje, hogy végre komolyan munkához lássunk.

Nem segítenek itt a bajokon sem a tantervek, sem a módszertani tanácskozások, sem a Pester Lloyd II-jának minden honfiai érzelmet bántó és minden tanári testületet mélyen sértő rodomontadejai: itt valódi állambölcséségre van szükség, hogy megküzdhessen a felekezetek makacsságával, a kiesnyes helyi érdekekkel s a hagyományos közönnyel. Mindenekelőtt olyan középtanodai törvényre van szükségünk, mely mellett kérelmelhetően vessen ki minden olyan gymnasium, melynek létjogosultsága nem egyéb mint községi vagy felekezeti traditio. Oda kell hatni, hogy számtalan nem teljes gymnasiumunk vagy egészítessék ki, vagy szűnjön meg. Sokkal többet érne 100 jól felszerelt teljes, mint a mostani 147, vagy 150 felében csonka s legnagyobb részt felszeretlen gymnasium. Épen azért részemről azt szeretném, ha az állam minél több gymnasiumot igyekezne magáévé tenni vagy legalább a nyújtandó állami segély fejében minél többnél befolyást biztosítani.

Szellemi irányban tagadhatlanul több történt. A tanárképezdek felállítása, a tanárvizsgálat szervezése, az 1861—1867-ig divott szerencsétlen tantervek elvetése, számos üdvös hatású rendelet kibocsátása, emelték gymnasiumaink szellemi életét; habár másrészt nem lehet megrovás nélkül hagyni azt a folytonos kísérletezést, melyet nálunk a tantervvel üznek. Eltekintve attól, hogy végre is nem a tanterv a lényeg, oly gyakran és hirtelen változtatják, hogy kellőleg megismerni alkalom sem nyílik. A lajtántúli gymnasiumok tanterve alapján még mindig a Thun-féle Organisations-Entwurf, mind a mellett jobb állapotban vannak mint a mieink.

A réaliskolák, korunk bezéi, a kormány és törvényhozás kedvezenei voltak s ezekre aránylag sokat költöttek.

Schvarcz Gyula szerint 1864/5-ben az egész magyar birodalomban 29 reáltanoda volt; Barsi 1865. 6-ról Magyarországhban 4 fő- és 13 alreáltanodát (158 tanárral, 2404 tanulóval), Erdélyben 1 fő- és 4 alreáltanonát (44 tanárral, 421 tanulóval) mutat ki, tehát összesen 22-t. — A miniszter urnak jelentései szerint volt 1871/2-ben 14 fő- 18 alreáltanoda 305 tanárral, 6730 tanulóval (ezek közt azonban a székes-fehérvári kétszer van felvéve); 1872/3-ban csak 28 reáltanoda 337 tanárral, 7310 tanulóval (hiányzanak a nagy-szebeni, aradi, besztercei, 2 brassói, segesvári; 1874/5-ben 35 reáltanoda 431 tanárral, 8086 tanulóval (itt már az erdélyi evang. reáltanodák is fel vannak véve a nagy-szebeni kivételével); 1875/6-ban 23 főreáltanoda

146 osztálylyal, 374 tanárral és 6193 tanulóval, 13 alreáltanoda 40 osztálylyal, 98 tanárral 1004 tanulóval; 1877/8-ban 26 reáliskola (az erdélyrészi ágostai hitvallásuak megint hiányzanak, nemkülönb a fiumei, a megszünt aradi magánr., a nagy-kikindai magánr., pozsonyi második, soproni magán) 383 tanárral, 6647 tanulóval. E 26 reáltanoda közül 18 állami.

Valjon az erdélyrészi ágostai hitfelekezeti reáltanodákat a kormány ignorálja avagy ezek a kormányt, nem tudjuk; de hogy ez állapot tarthatlan, azt igen is bátrak vagyunk hangsúlyozni.

Reáliskoláink felszerelése általában véve jobb mint gymnasiumainké, minék főoka az, hogy legnagyobb részben állami intézetek. A többiek községi; felekezeti önálló reáliskola csak a váguj-helyi, az erdélyi szászokéi mind gymnasiummal vannak összekötve.

Felsőbb tanintézeteink közé tartoznak a hittani intézetek, a jogakademiák, a József műegyetem és a két tudomány-egyetem. Ezek elseiről röviden szólok.

Keresztény hittani intézeteink a külföld intézeteivel szemben — melyek csaknem kizárólag egyetemi karok módjára és mérvében vannak szervezve — hátra vannak. Különb a felekezetek belügyeihez tartozván, nálunk jó részt még a legszükségesebb állami felügyelet alatt sem állanak. Így azután nem csuda ha tespednek, a haladás elől elzárkoznak. Hisz arra, hogy a felekezetnek közönséges papokat, lelkészeket neveljenek, elég jók; a tehetségesebbeket, az előbbre törekvőket felküldik vagy a budapesti egyetemre vagy Bécsbe a Pazmaneumba, Augustineumba, illetőleg ki a külföldre.

A miniszterium jelentése szerint 1877/8-ban a 40 hittani intézetben volt mintegy 250 tanár és 1200 tanuló (három intézet nem küldte be az adatokat). Római kath. intézet volt 20, görög kath. 3, ágostai hitv. 7, helv. hitv. 5, unitárius 1, görög keleti 4. E jegyzék azonban nem teljes.

1877-ben megnyitattott az országos izraelita rabbiképző intézet, melynek felállításával kormányunk nem csak izraelita polgártársaink, hanem az egész ország elismerését érdemelte ki.

A jogakademiákról nem sok mondani valónk van. Szervezetökben újabb időben jelentékeny haladás állott be az által, hogy az egyetemi karokéval nagy részt egyenlővé tétettek, a tanfolyam és a tanerők szaporítottak.

Mit kell még emelésükre tenni, mondják el mások, kik ahoz értenek. Részemről örömmel constatálom, hogy számuk újabb időben apadt. Nagyobb anomalia ugy sem képzelhető mint felekezeti jogakademia!

1864-ben még 17 jogakadémia volt, 1872 óta azonban már csak 12 van, u. m. 1 állami, 4 a tanulmányi alapból, 2 püspöki, 1 ágostai hitv. (mely azonban nem állván módjában szervezését átalakítani, már néhány éve szünetel), és 5 helyét hitvallásu. Ezekben volt 1877/8-ban (a szünetelő eperjesi kivételével) 127 tanár és 1043 tanuló.

A József-műegyetem az alkotmány helyreállítása óta lényeges és örvendetes átalakuláson ment át. Szervezete egészen megváltozott, tanárainak száma jelentékenyen szaporodott, intézetei felszerelés dolgában tetemesen gyarapodtak, szóval csak 1867 illetleg 1871/2 óta lett főtanodává a szó teljes értelmében.

Barsi szerint 1865/6-ban az összes tanári személyzet 29 volt, köztük 2 igazgató, 13 rendes-, 1 rendkívüli-, 1 helyettes-, 6 segéd-, 1 magántanár és 6 tanító. A hallgatók száma 3 tanfolyamban volt 264. 1867-ben a műegyetem összes évi költsége csak 28,000 frtot tett.

Évvel szemben már 1872-ben 146,000 frttal találkozunk s az 1875/6 tanév tanári személyzete 26 rendes-, 2 helyettes-, 6 magántanárból, 2 rendkívüli- és 3 magántanítóból, 1 repetitorból, 1 adjunctusból, és 16 tanársegédből (= 57) állott, a hallgatók száma pedig a három szakosztályban összevéve 802-t tett. Az 1878-iki költségvetés pedig 190,000 forinttal volt előírva,*)

Áttérek valahára egyeteminkre. Az alkotmányos korszak meghozta az országnak a második, a magyar sz. korona birodalmának a második és harmadik egyetemet, régi egyetemünket pedig kiemelte hosszas pangásából.

Ha végig tekintek közoktatásügyünk haladásán 1867-től maig, úgy tetszik nekem mintha aránylag egyetemünk, helyesebben budapesti egyetemünk mutatná a legnagyobb haladást. Mert bármily szép lapjai vannak a budapesti egyetemnek**) történetében, az mégis elvitázhatlan, hogy 1867-ig csak pangott.

Alkotmányos kormányunknak tagadhatlan érdeme, hogy a budapesti egyetemet igazán európai színvonalra emelte. Amde szóljanak a számok.

A tanerők számának fokozatos és jelentékeny emelkedését tüntesse fel e táblázat.

*) Az 1878/9 tanévre szóló program szerint van 26 rendes-, 2 helyettes-, és 7 magántan., 1 adjunctus, 1 magántanító, 2 rend. tanító, 1 repetitor és 11 tanársegéd. = 51.

**) I. péld. Pauler Tivadar, Beszéd a m. k. egyetem tudományos hatásáról. Budán 1862. 8 r.

Tan- évek	Rendes tanárok				Rendkívüli tanárok				Magán tanárok				Tanárse- gének He- lyet. tanár				Összeg
	Hittan- i kar	Jog- tud. kar	Orvos- tud. kar	Böl- csész. kar	H.	J.	O.	B.	H.	J.	O.	B.	H.	J.	O.	B.	
1867/8	8	8	14	14	—	1	3	9	—	6	14	5	2	—	9	3	96
187 ¹ / ₅	8	17	14	22	—	—	10	16	—	9	14	13	2	—	16	6	147
1877/8	8	17	13	23	—	—	11	7	—	17	20	26	2	1	(1)	(4)	167

Jegyzet. A miniszter urnak hetedik jelentése szerint (607 lap) a tanárok összes száma 1877/8-ban 180 volt; ez összeg a mi 167-ünkkel csak látszólag ellenkezik, ugyanis a 167-hez hozzáadandó még 8 tanító, lesz 175 és ez a valódi létszám, mert az orvosi- és bölcsészeti karnál levő 5 helyettes tanár nem számítható a létszámba, miután már mint rendes tanárok más rovatban be voltak számítva.

A tanárok száma tehát örvendetesen szaporodott, még pedig nemcsak az ingadozó számú magántanárokban, hanem a rendszeresített állású rendes és rendkívüli tanároknál is.

Önként értetik, hogy a hallgatóság száma is jelentékenyen megnőtt, ugyanis 1877/8-ban 2952 volt, holott 1867/8-ban csak 2145-tel találkozunk.

Elismeréssel kell felemlíteni, hogy a budapesti egyetem intézetei közül többen új és majdnem pazarfényű épületeket kaptak, valamennyinek évi átalánya jelentékenyen emeltetett, (39,341 forintól 53 790 firta); a könyvtár (mely már 1870-ben a miscellaneakon kívül 157,897 kötetből állott*) 80,000 rendkívüli járulékot kapott öt évre elosztva, az évi költségvetés 315,234 firtól (1868) felemeltetett 438,809 firta, sőt egyes években még több is volt.

A telkek vételére, új épületek emelésére, régiek átalakítására s első berendezésekre fordított főbb összegek az 1877/8. tanév végéig körülbelül 4 millió forintot tesznek.

A főbb tételek következők:

Az új vegytani intézet építése és felszerelése	333,186-68
Az újvilág-utcai épület átalakítása (orvosi kar)	24,496-96 ¹ / ₂
Az állatgyógyintézetben elhelyezett intézetek átalakítása	10,579-27
A növénykertre	13,488-05
Az egyetemi központi épületen tett átalakítások	6,020-08 ¹ / ₂
Bérösszegek (1867—1874)	105,523-51
Ezek átalakítása és felszerelése	5,676-46
Telkek vásárlására	929,131-74 ¹ / ₂

*) Konek rectori beszámoló beszéde az 1870/1 tanév kezdetén.

Élettani intézet építése és felszerelése	413.409 25
A központi épület új szárnyának építése, felszerelése	433.208 79 ¹ / ₂
Könyvtári épület építése, felszerelése	712.031.90
Az összes épületeket illető kiadások	37,574 42 ¹ / ₂
A sebészeti kórház építése és felszerelése	374.870 20
A boncztani intézetre	272.055 22
A szülőkórház átalakítása	5 450 —
A kórboncztani intézet elhelyezésére	1.664 86
Állattani, természettani, növénytani intézetre stb.	11.000 —
Összesen	3.689.317 41 ¹ / ₂

Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy a budapesti egyetem felszerelés dolgában jelenleg az osztrák-magyar monarchiában a második helyet foglalja el s a németországi egyetemek közül pedig legfeljebb csak a berlini, lipcsei és müncheni mulják felül.

Az igazság érdekében azonban tartozunk kiemelni azon körülményt, hogy az egyetem gazdag alapjának évi jövedelmei tetemesek (1878-ra 230,660, illetőleg 185, 615 netto fital voltak előirányozva), mert az állami egyenes költségekből nem fordítottak volna reá ennyit nálunk.

Ámde hogyan állunk a kolozsvári egyetemmel? kérdik bizonyár: hallgatóim. Sem jól, sem egészen rosszul.

Egyetemünk, bár csak belopódzott az egyetemek közé s még csak ünnepélyes megnyitásban sem részesült*), kedvező auspiciumok közt indult meg. Ugy látszott, hogy kormány és törvényhozás egyaránt el vannak szánva ez új alma matert kellőleg kistafirozva vezetni be a nagy világba. Ámde a kiábrándulás hamar bekövetkezett*); s miután az ilyen intézeteknél ha nincs haladás, megállapodás nem létezik, bekövetkezett az elmaradás. Hisz némely tekintetben a három évvel fiatalabb czernovitzai egyetem is tulszárnyalt, jobban levén ellátva.

De tartunk szemlét.

A mi a tanárok számát illeti, panaszra nincs okunk. A legfontosabb tanszékek megvannak, be is vannak töltve. A meglevő hiányok nem oly számosak, hogy rövid idő alatt pótolhatók ne volnának s reméljük pótoltnak is fognak.

A következő táblázatok feltüntetik a rendszeresített (rendes és rendkívüli) tanszékeket az ausztriai és magyar egyetemeken.

*) Az egyetem megnyitását a külügyminiszter 1874. jan. 18. kelt jegyzékében tudatta a külfölddel.

*) 1873-ban tényleg kiadatott a kolozsvári egyetemre 165,353 88 (meg volt szavazva 160,025) 1874-re megszavaztatott 183,245 frt és 15,000 a tanárképezdére. 1875-re 175,000 + 15,000 frt., 1876-ra 175,384 + 15,000 frt., 1877-re 175,651 + 15,000 de tényleg csak 173,448 23 + 13,736,63 adatot ki; 1878-ra megszavaztatott 177,633 + 15,000 frt. Meggondolandó, hogy az utóbbi években a tanárok tíz évi járuléka már néhány ezer firtot tesznek, tehát a személyi járandóságokban való növekedés a dologiakban való apadással járt.

I. A jog- és államtudományi karban :

A tanszék a	bécsi	prágai	grazi	inns- brucki	krakói	lem- bengi	ezerno- vitzki	buda- pesti	kolos- vári	zág- rábi
	e g y e t e m e k e n									
Római jog	2	2	2	2	1	2	1	2	1	1
Német birodalmi- és jog- történelem	2	1	1+1	1	1+1	1	1	—	—	—
Egyházjog	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Austriai magánjog	2	2	1	1	1	1	1	1	1	—
Büntető jog és b. törvényk. Osztrák — illetőleg ma- gyar polgári törvény	2	1+2	2	1	1	1	1	2	1	1
Nemzetgazdaságtan	2	1	1	1	1+1	1	1	1 ⁹⁾	1 ⁹⁾	1
Osztrák, illetőleg hazai v. egyetemes jogtörténet	1	—	—	—	—	—	—	1	1	1
Kereskedelmi és váltójog Statistika	1	1+1 ⁴⁾	1	1	1	1 ⁵⁾	1	1	1	1 ²¹⁾
Nemzetközi jog	1	—	—	—	—	—	—	1 ¹⁰⁾	1	—
Joghölcselet	1	—	—	—	1	—	—	—	1	—
Közjog	1	1	1 ²⁾	1 ²⁾	—	1 ⁷⁾	— ⁶⁾	1	1	1
Magyar magánjog	1	—	—	—	—	—	—	1	1	1
Bánya jog	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Törvényszéki orvostan	1	1	1	—	1	1	1	—	—	—
Politika	—	—	—	—	—	—	—	2	1	—
Államszámviteltan	1	1	1	1	1	1	1	1	1	—
A rendszeresített tanszék- ek összege:	24	17	18	10 ⁸⁾	13 ⁴⁾	11 ⁶⁾	11	18	18	9

¹⁾ Kapcsolatban pénzügyi tudománnyal. ²⁾ Statistikkával egyesítve. ³⁾ Ezekon kívül egyes tárgyaknak olasz nyelven való előadására díjazott docensek vannak. ⁴⁾ Ezekon kívül van még egy rendes tanszék ó-longyel jogra. ⁵⁾ Verwaltungsrecht u. Statistik. ⁶⁾ Még két ruthen nyelvű rend. tanszék magán- és büntető jogra. ⁷⁾ A büntető joggal együtt. ⁸⁾ Felváltva többen adják elő. ⁹⁾ És pénzügytan. ¹⁰⁾ A keresk. és váltójoggal. ¹¹⁾ A m. polg. törvényközessel.

Lajtán túl a nemzetközijog és joghölcsélet rendszeren a büntetőjog-, a kereskedelmi és váltójog rendszeren a polgári törvénykezés tanszékével van összekötve.

E táblázatok a rendszeresített tanszékeket tüntetik fel, tehát nincsenek tekintettel sem a tényleges betöltési állapotra sem az ugynevezett jogosított tanárságra sem a magántanárookra.

Kívánatos tehát még egy tanszék rendszeresítése a római jogból, mit ezen tárgynak rendkívüli fontossága indokol; továbbá a magyar polgári törvénykezés elválasztása a kereskedelmi- és váltójogtól; végre a közjog, közigazgatási jog és pénzügyi jog rendkívül túlterhelt tanszékének olyatén megosztása, hogy a közjog és közigazgatási jog maradjon a mostani tanszéknek, a pénzügyi jogra és az állam számviteltanra pedig rendszeresíttessék új tanszék.

A szigorú tudományosság elve nem kedvez a tanszékek összehalmozásának s a munkamegosztás a tudományosság terén is mindinkább követeli elismertetését.

II. Az orvosi karban :

A tanszék	bécsi e	prá- gai g	grazi y	inns- bruc- ki e	kra- kói t	buda- pesti e	ko- lozs- vári m
Leiró- és tájboncztan . . .	2	1	1	1	1	1	1
Szövettan	1	1	—	1	1	1	1
Elettan	2+1	1	1	1	1	1+1	1
Kór-boncztan	1+1	1+1	1	1	1	1	1
Általános kór- és gyógytan	1	1	1	1+1	—	1	1
Gyógyszertan és gyógyszer- isme	1	1	1	1	1	1 ¹⁾	1
Orvosi vegytan	1	1+1	1	—	1	1	1
Törvényszéki orvostan . .	1	—	1	—	1	1	1
Közegészségtan, orvosi rendőrség	1	1	—	—	1	1	—
Orvosi tudom. történelme	1	—	—	—	1	—	—
Belgyógyászat	2+7	2+2	1	1	1	2+1	1
Sebészet (elméleti és gya- korlati)	2+5	2	1	1	1	2+1	1
Szemészet	2+1	1	1	1	1	1	1
Szülészet és gynäkologia	3+1	3	1	1	1	1	1
Bőr- és bujakórtan . . .	2+5	1	1	1	1	1	1
Elmegyógyászat	1+2	1	1	—	—	—	—
Orvosi természettan . . .	1	—	—	—	—	3)	—
Embryologia és gyermek- gyógyászat	1+2	2	1	—	1	1	—
Fülgyógyászat	2	1	—	—	—	—	—
Orr- és gégegyógyászat .	—	—	—	—	—	1	—
Fogászat	—	—	—	—	—	1	—
Homocopathia	—	—	—	—	—	1	—
Állatgyógyászat, állatjár- ványtan steff.	1	1	1	1	—	1	1
„Chirurgische Pädiatrik“ .	—	1	—	—	—	—	—
Fejlődéstan	—	—	—	—	—	1 ³⁾	—
A rendszeresített tanszék- ek összege	54	27	15	13	13	24	12

¹⁾ Elvben el van választva. ²⁾ helyettes tanár van, ³⁾ és egyúttal a leiró és tájboncztan.

Az orvosi kar tanszékeit illetőleg el kellene választani s külön egyénekkel betölteni az élet- és szövettant, az általán. kór- és gyógyt. s a gyógyszerismét, a törvényszéki orvostant és a közegészségtant, az elméleti és gyakorlati sebészetet, végre szervezni kellene az elmeorvósági tanszéket és klinikát.

III. A bölcsészeti karban.

A tanszék	Bécs	Prága	Graz	Innsbruck	Krakó	Lemberg	Czer-Novitz	Buda-pest	Kolozvár	Zágráb
Bölcsészet és nevelés	2+1	3	1+2	2	1	1	1	3	2	1
Classica philologia	4	3	3	3	1+2	1+1	2	2	2	2
Sanskrit és indoeurópai össz. ny.	1	1	—	—	—	—	—	1	—	—
Altáji nyelvészet	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Román nyelvek és nyelv- észet	1	1	1	—	—	—	1+1	1	1	—
Szláv nyelvek és nyelvészet	—	1	1	—	—	—	1	1	—	1
Magyar nyelvészet és iro- dalom	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—
Német nyelvészet és iro- dalom	2	1	1	1	1+1	1	1	1	1	—
Keleti nyelvek és sémi nyelvek	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—
Ruthén nyelv	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—
Olasz nyelv	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—
Francia nyelv	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Angol nyelv	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Lengyel illet. horvát nyelv	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
Hazai történelem	1	—	1	1	—	1	1	2	1	1
Egyetemes világtörténelem	2	2	2	2	2	1	1	1	1	1
Történelmi segédtudomá- nyok	1	1	2	—	2	—	1	1	1	—
Földrajz	1	1	—	—	—	—	—	1	1	—
Keleti történelem	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Aegyptológia	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Archaeologia	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Műtörténelem	1+1	1	—	—	—	—	—	1	—	—
Zene történelme	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mennyiségtan	2	2	1+2	2	2+1	1	1	2	2	1
Csillagászat	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Természettan	3	2	1+3	2	1	1+1	1+1	2	2	1
Meteorologia	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Vegytan	2+1	1	1	1	1+1	1	1	2	1	—
Ásvány- és kőzettan	2	1	1+1	1+1	1	1	1	1	1	1
Ásvány- és őslénytán	2+1	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Földtan	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—
Növénytan és növényélettan	2+2	2	1	1	1+1	1	1	1	1	1
Állattan	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Rendszeresített tanszékek összege	45	26	28	20	20	15	17	31	19	13

A bölcsészeti karnál kell tehát még egy-egy tanszék a bölcsészetből (aesthetica), a classica philológiából és az egyetemes világtörténelemből, melynek három korával még ma is egy embert terhelni, képtelenség; továbbá nagyon érezzük hiányát az indoeurópai és altaji összehasonlító nyelvészetnek.

Ha a tanszékek szaporításának — bár szerény mértékben — szükségét hangsúlyozzuk, nem mulaszthatjuk el különösen kiemelni, hogy a kolozsvári egyetemnél nem könnyen lehet remélni a magántanárok szaporodását. Épen azért kívánatos a nevezett tanszékek szervezésének kilátásba helyezése — s eshetőleg több évre külföldre való kiküldés által idejekorán gondoskodni tanerőkről.

Hallgatóink számának gyarapodásával szintén meg lehetünk elégedve. Bár nem rohamosan, de biztosan növekszik s még inkább fog növekedni, mihelyt az egyetem fejlesztése a kormány és törvényhozás növekedő gondjában részesül. Óvakodni kell azon circulus vitiosustól, melyet már nem egyszer volt alkalmunk hallani: Minek költeni a kolozsvári egyetemre, hisz alig van 400 hallgatója. Azt hiszem sokkal jogosabban megfordíthatjuk a dolgot: Legyen az egyetem a legszükségesebbekkel felszerelve, lássák csak hogy az egyetem közgondoskodás tárgya, s bizonyára a hallgatók száma is szembetűnően növekedni fog.

A hallgatók kimutatását különben még más szempontból is szükség-snek tartom. A miniszter úr 1872 évi jelentésének 49. lapján ugyan is a következő észrevételt olvassuk: „E számok (t. i. az 1873/4 tanévről mutatják), hogy Erdély a régi tradíciókkal szakítani nem tud, és hogy a jogi pályához való hajlam ott még most is túlsúlyban áll. Ugyanis míg a jogi karba 153 hallgató iratta be magát, addig az egyetem többi karait alig vették igénybe, s távolról sem használták fel a számukra nyújtott alkalmat annyira, a mint azt honunk mostani szükségői követelik.“

Tanév	Jogi kar	Orvosi kar	Bölcsész. nyelv- történ. kar.	Mennyis. Termé- szettud. kar	Gyógy- szerek	(összes)	Jogi karban	A többi ha- -karban
1872/3	I	21	18	26	5	258	173	85
	II	24	14	26	5	233	158	75
1873/4	I	37	35	47	11	306	154	152
	II	33	36	43	18	289	145	144
1874/5	I	46	47	62	24	366	170	196
	II	45	45	59	25	352	163	189
1875/6	I	61	49	60	32	417	187	230
	II	56	43	52	32	363	170	193
1876/7	I	72	57	59	24	391	164	227
	II	72	54	56	23	372	152	220
1877/8	I	76	64	56	23	423	185	238
	II	75	64	51	24	397	170	227
1878/9	I	66	62	55	16	422	208	214
	II	65	63	51	19	400	192	208

Jegyzet. A születészet tanuló nők sehol sincsenek beszámítva.

E számok legjobban helyreigazítják a miniszter úr fennebbi észrevételét, mely magára az első évre sem talált. Nem szabad ugyanis szem elől téveszteni azon körülményt, hogy 1872/3-ban az orvosi, bölcsészeti és természettudományi karokban csaknem kivétel nélkül első éves, 1873/4-ben első és második éves hallgatók voltak, holott a jogi karban azonnal mind a négy évbeliekkel találkozunk; 1874/5-től kezdve pedig a három kar hallgatói mindig felülmulják a jogi karéit, a mit pedig a budapesti egyetemenél korán sem találunk, még ha a hittudományi kar hallgatóit is beleszámítjuk.

Különben a rendszeresített tanszékek számát véve, egyetemünk felülmulja vagy eléri a baseli, berni, czernovitzí, dorpatti, erlangeni, freiburgi, giesseni, kielí, marburgi, rostocki, würzburgi és zürichi egyetemeket, a hallgatók számára nézve pedig felülmulja a baseli, czernovitzí, erlangeni, freiburgi, giesseni, kielí, marburgi, rostocki és zürichi egyetemeket, természetesen mindkét esetben a theologiai karokat mellőzvé.

A mi az egyes intézetek dotatióját illeti, bár szerények, de egészben véve évi rendes átalányoknak még mindig elégségesek volnának, ha az első felszerelés kellőképp megtörtént volna. Az első felszerelés hiányossága, az, mely legtöbb intézetünket sújtja s épen azért nem könnyen érhető volna egyetemünket súlyosabb csapás, mint azon 100,000 frtnak elveszte, melyet a törvényhozás öt évre felosztva kilátásba helyezett volt.

Egyetemünk legfőbb hiánya azonban, mert mind a négy kar mélyen érzi, a könyvtár hiányossága. Igaz ugyan, hogy az az erdélyi muzeum-egyletnek 39,000 kötetre menő könyvtára számos igen becses munkát tartalmaz, elannyira, hogy egyes szakokra a legszükségesebb művek meglehetősen teljességgel együtt vannak, ámde már a könyvtár keletkezési módja (főképp ajándékozás útján) és az egyletnek alapszabályilag kitűzött, célja megmagyarázza, hogy az egyetemen levő legtöbb tanszékre vagy épen semmi vagy csak igen csekély tekintettel lehet. Az egyetemi könyvtár évi dotatioja pedig (mely az eredeti 5000 frtről 4000-re szállítottatott le), a currens beszerzésekre sem elegendő.*) Innen van, hogy majdnem minden szak nélkülözi a tudományos folyóiratok 1873 előtti folyamait, nélkülözi a legfontosabb alapműveket; szóval az egyetemi tanárok egyik főfeladata a tudományos irodalmi működés meg van bénítva mindaddig, míg a könyvtár szervezésére rendkívüli és tetemes (mintegy 80,000 frnyi) utalványozás nem történik.

Égető hiánya egyetemünknek egy a tudomány jelen állásának megfelelő, tágas, kellőleg felszerelt és mindenekfelett egészséges vegytani intézet. A mostani az említett kellékek egyikének sem felel meg.

Orvosi kar nélkül egyetemünk nem volna teljes. Az orvosi karnak lelke pedig a klinikák. E tekintetben nálunk még minden primitív. Alkalmos klinikák építése meghozza a szükséges nagyobb számú beteg-anyagot, meghozza az annyira szükséges szakképzett tanársegédeket, s meghozza az orvosnővédek számának is gyarapodását.

*) Egy-egy tanárra nem esik 100 frt sem.

Alkalmas tantermek és egy nagy egyetemi aula szintén érezhető hiányai egyetemünknek, pedig a főépület szárnyainak kiépítésével ezeken könnyen lehet segíteni.

Ámde mindezen hiányok mellett is önérzettel kell visszatartanunk azon állítást, hogy egyetemünk e névre nem érdemes s hogy csak parodiája az egyetemeknek*). Nem kételkedünk azon, hogy jó akarat mondatta az illető képviselő urakkal e szavakat, de részünkről köszönjük az ilyen jóakaratot, mely kiszámíthatatlanul árt a nagy közönség előtt. Erre is elmondhatnók: Isten mentsen barátinktól, ellenségeinkkel majd csak elbánunk!

Nem vagyunk szerénytelenek kívánságainkban; nem vágyunk első rangu intézet lenni; jól tudjuk, hogy hazánk pénzügyi viszonyai nem engedik meg két első rangu intézet felszerelését. Kérésünk csak az, hogy a mi a megélhetésre okvetlenül szükséges, azt adják meg minden pompa és fényűzés nélkül. A tanári kar, mely magasztos hivatását átérzi, teljes erejéből igyekezní fog, hogy az elismerést magának kivívja s így önnön magát vezesse be az alma materek diszes sorába, melybe mind e napig ünnepélyesen bevezetve nincsen.

Adja meg a törvényhozás az elkerülhefletül szükséges anyagi eszközöket, a szellemi életet megteremtjük majd mi!

Ne legyen mentség a mostoha anyagi helyzet! Hisz Poroszország sokkal mostohább viszonyok közt alapította a berlini egyetemet 1809-ben, mely ma a legelső között foglal helyet.

A budapesti egyetem felszerelése azon fokig haladt, hol a rendkívüli költsékezeseket egy ideig nélkülözheti, most már itt az idő, hogy a kolozsvárra is kiterjedjen a kormány és törvényhozás figyelme és gondja.

Részemről erősen hiszek és bizom a jövőben. A miniszter urnak utolsó jelentése, a képviselőházban a budgettárgyalás alkalmával hallott nyilatkozatok, remélni engedik, hogy az ország még áldozatoktól sem fog visszariadni.

A tanügy oltárára hozott áldozatok meg fogják hozni az áldást is, s az itt befektetett tőkék évszázadokon át dúsan fognak kamatozni.

A lélekemelő példa előttünk áll Ő cs. és ap. királyi Felségének nagylelkü alapítványában, s épen azért felolvasásomat nem végezhetem be alkalmasabban, mint egy szívből fakadó éljennel ő Felségére. Eljen!

1879. ápril 28.

Szamosi János.

*) Az egyetem beléletéről a tanárok tudományos működéséről stb. részletes felvilágosítást adnak az egyetemi nyomtatványok (Tanrendek, Almanachok és Acta Reg- Scient. Universitatis Claudiopolitanae annorum 187²/₃—187³/₉) s az öt első évfolyamról összefoglalva a közoktatásügyi miniszter urnak hetedik jelentése, Budapest, 1879. 609—770 lapjain.

Neolith kökorszakbeli telepek Hunyadmegyében.

Ismerteti Torma Zsófia.

(Folytatás.)

Hasonló jelentőséggel bíró symbolumok, a tordosi edények külső oldalain is fordulnak elő, pl. a IX. tábla 20-ik ábrája.

Egy oltárra állított Söma fa (IX. tábla 18-dik ábra) egy hasonló idom (IX. tábla 27) van a külső oldalán annak az edénynek, a melynek alján a 114 sz. symbolum látható.

Továbbá a Schliem. 3314, 124, 2376, 231 carousselén levő jegyek (IX. tábla 21-ik ábrája).

Eredeti egy ember fejének kezdetleges rajza. Az emberfej arcát: két bekarczott 3 szög képezi, mely egymás mellé állított szögek, egy 3 mm. síma közt alkotnak. Ezen szögek felső részén látjuk a hosszu vágású kis szemeket (IX. tábla 19-ik ábra).

Egy edényrészlet oldalán pedig, 2 egymás felibe állított betű van (IX. tábla 22-ik ábrája), mely vízszintes vonalozás által elválasztott egymástól; a felső: \wedge . míg az alsó: \sphericalangle alaku, alján a VIII. tábla 48-ik számú edényaly symbolumával.

Továbbá a római V és IV szám-jegyekhez hasonló karczolatok is fordulnak elő, cserép részleteken (IX. tábla 23-ik ábrája).

Végül még ismertetnem kell Herepey Károly úr tordosi leletei közül egy igen feltűnő példányt, mely talán egyiptomi mű.

A sötétzöldes barna főszöntel pasta, narancs alaku gyöngy, 17 mm. magas és 22.5 mm. széles; äquatorokint osztja 2 egyenlő részre, egy vörös zománcz recézett szalag díszítés.

Felső s alsó ürege körül a barna alapba ékelt, vörös és kék zománcz kör alaku — 6 drb. rakmú van, melyben 6 drb. opal forma kis kő van beágyalva. Ezen vörös és kék rakművet, sárga szalag zománcz díszítés köröz.

Van Tordosról gyűjteményemben egy sárga pasta gyöngy, mely kék és barna körvonalokkal színezett, 4 drb. fehér zománcz szemcsével díszített.

Agyag és kő gyöngyök is fordulnak elő, símák, czifritottak, kisebbek, nagyobbak. Az üveg darabok vastagok és durvák, egészen homályosak, opalisáltak, színök zöldes fehér.

És egyel a tordosi culturréteg s nevezetesebb leleteinek leírását bevégeztem*).

*) Utólagosan értesít a t. közlő, hogy Tordosról még egy kőgyalu alaku amphibol szekercze részletet és egy kis füstölő eszéje felit kapta; az utóbbiban a görkövet is, a mely szerinte tüzesen tétetvén a füstölő anyagra eszközölte az elégetést.

A kőkorbeli terjedelmesebb 2-ik telep, melyet ezen megyében kutatok, a Cserna folyó egyik mellék völgyében fekvő, Nándorválya község határán van.

S mert körülte szintén kisebb örtelepekre találtam, fekvésük sorrendje szerint kell azokat bemutatnom.

Z s o s z á n.

Szászvárosról nyugati irányban kiindulva, a Vajda-Hunyadnak vezető útra, 30 k. m. alig 3 órai távolságra, Felpestes községbe térünk, mely az említett mellék völgyben fekszik, honnan egy negyed óra alatt nyugatra, a Zsoszán község délkeleti végén levő, első kisebb telepre érünk, mely a „Peták“ patak, jobb partján levő, fensikon terül el.

Földtani kutatásaim alkalmával, ezen patakocska görkövei közt, kőkorbeli leletekre találtam, mely nyomon haladva, jutottam ezen telepesoport felfedezésihez, 1876-ban.

A zsoszáni örtelepet szántóföldek fedik. Csakis ezen patak feletti oldalának felső rétegéből ad némely leletet az ekevasa; nevezetesen a kőkéseknek lapos és tojásdad alakú idomítói. Egy ilyen mutat be a IV. tábla 6 ik számú ábrája.

Továbbá Lub. 4 és 6-ik számú, francia kőeszközökhez hasonló alakú, s idomítású felülettel bíró, hajlott kőeszközök fordulnak elő. S igen szép sárga jáspis kisebb nyílhegyek; egyes kisebb kőkések, legszebben pattogatott, s homorú lapocskáktól borított jáspis magkövek, s Lub. által a 106-ik számú eskimó vakaró-késnek bemutatott, kisebb vésők párjai.

Durva cserép-edény részletek, talpas ivó edény töredék, s egy equus primigenius zápfoga is fordult elő itt. Azonban alaposabb kutatást itt még nem tehettem.

N á n d o r v á l y a.

Zsoszántól nyugoti irányban alig 2 k. m. negyed órai távolságra fekvő Nándorválya község, délkeleti végén La Doos nevű hegyoldalon, találtam, a már említett második nagyobb telepre, szintén 1876. tavaszán.

Ezen hegyoldal lejtősödésének nagyobb foka hozza magával, hogy vastag televény réteg oda nem rakodhatott, mely szántás alatt lévén, tavaszi, s őszi művelése által, a telep legnagyobb részét feltárja, annyira, hogy kevés fáradsággal, a telep felső rétegéről, az egyes leleteket egybegyűjthetjük; ha ugyan a szántóföldek tulajdonosai hozzá félni engednek.

Itt már nem a víz folyása pusztítja ezen telepet, hanem az emberi kéz semmisítette meg legnevezetesebb leleteit, mert

ugyanis ember emlékezete óta dobják a falusiak az egyes tárgyakat ezen patakoeska medrébe, hogy szántóföldeik termésére kártékony hatással ne lehessenek; s így én már csak a megmaradott kisebb tárgyakból tudtam, sok kellemetlenkedés, s akadály után, egy kisebb gyűjteményt innen összeszedni, mert alaposabb kutatást, vagy ásatást, a szántóföldek oláh tulajdonosai, itt sem engedtek, azon előítéletből, hogy határukat a jég, vagy más elemi csapás, elpusztítja; mely hiedelmük maig sok bajt ad nekem.

A telep eredeti kiterjedése még látható, mely alaposabb megvizsgálás folytán 1000 m. széles, és 550 m. hosszú s mintegy 55 hektar területet tesz, így jóval kisebb a tordosi nagy telepnél.

A hegyről alázajló esőzések egy mélyebb árkot szakasztottak ezen hegyoldalon, s ez két részre osztja a telepet: keletre, s nyugotira, mely utóbbi kisebb, — de gazdagabb.

A X. táblán levő helyrajzát ezen telepnek is Gr. Kun István tisztelt barátom volt szíves készíteni.

Ezen árok 1·5 m. mély kulturréteg keresztiszelvénye, csak konyhahulladékokat és tűzhelytelépeket nyújt, nagy agyag tömzsökkel.

Egy ilyen katlanalaku üregből vettem ki az említett olvasztott vasnak kisebb darabját míg a vörös réz salak darabot a telep felületén találtam, sőt sárga, lila és zöldes üveg, vastag, durva darabjait.

Csontmaradványok itten ritkán fordulnak elő, csak 2 drb. kisebb ár töredéket, és bos urus lábszárcsontjából készült csákányt találtam, melynek hossza 17 cm. szélessége pedig 4 cm. és hengeres alakra simított. (a IV. tábla 1-ső ábrája.)

Alsó fokán felül átfurt egyik hosszszabb lapja, élben végződik, a miért talán vágó eszköz is lehetett, Lindenschmidt művének V. füzeté, I. tábláján, ehez hasonló csont csákányokat mutat be: Lippe, Minden és Pamperow vidékeiről.

A kőeszközök gyártásának egyik legnevezetesebb helye ezen telepen lehetett; me t a kőkések, nyílhegyek, csákányok, és szekerczék, több alak-változat és menynységben fordulnak elő itt, mint Tordoson, s kidolgozásuk is művészi.

A kisebb eszközök anyaga különböző színű jáspis, jásopal, dendrites, agyag, porcellán- jaspis, viasz-opal, chalcedon, szarukő, több színű tűzkő, mohagat és obsidian.

(Vége köv.)

